

PAPER DETAILS

TITLE: AVRUPA BIRLIGI ORTAK DIS TICARET POLİTİKASI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

AUTHORS: Nur DİLBAZ ALACAHAN,Yagmur Akarsu

PAGES: 25-38

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/305982>

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Nur DİLBAZ ALACAHAN

Yrd.Doç.Dr. , Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF İktisat Bölümü

E-mail: n_dilbaz@comu.edu.tr

Yağmur AKARSU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada MYO Dış Ticaret Bölümü

E-mail: ymr.suu@gmail.com

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşasını sağlamak amacıyla 1952 yılında yapılan Paris Antlaşması ile kurulmuş olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve ardından 1957 yılındaki Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, 1993 yılında yapılan Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır. 1959 yılında başlayan Türkiye-AB ilişkileri, 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile şekil almaya başlamış bununla birlikte Türkiye'nin, hazırlık, geçiş ve son dönem olarak AB'ye üyeliği öngörülmüştür. 1999 yılında adaylık statüsü kazanan Türkiye, 2005 yılında AB ile müzakerelere başlamıştır. Türkiye, Gümrük Birliği'yle birlikte AB'nin Ortak Ticaret Politikası'nı uygulamaya başlamış ve AB'nin tercihli ticaret sistemini üstlenmiştir. Türkiye'nin, Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte dış ticaret açığı artmıştır. Bunun nedenleri arasında, AB'den yeterince mali kaynak aktarımının olmaması, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmaması, Türkiye'nin AB çıkışlı sanayi ürünlerini gümrük vergisi olmadan ithalatı sağlarken, AB dışı ülkelere AB'nin kendi uyguladığı gümrük uygulaması sayılabilir. Aday ülke statüsünde bulunan Türkiye, topluluğa girmek için gerekli kriterleri yerine getirmek için çabalamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Ortak Dış Ticaret Politikası, Gümrük Birliği

JEL Kodları: F50, F53, F55

COMMON FOREIGN TRADE POLICY OF EUROPEAN UNION'S EFFECTS ON TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

Europe Coal - Steel Community which was found with Paris Treaty concluded in 1952, Europe Economics Community and Europe Atomic Energy Community which was found with Rome Treaty concluded in 1957 in order to rebuild Europe after Second World War , was named as European Union with Maastricht Treaty concluded in 1993. Relationship between Turkey and Europeen Union which has started in 1959 formed by Ankara agreement which came into force and foreseen to membership of europeen union as the preparation, the transition and the last periode. With attaining candidate status in 1999, started negotiations with the EU. Turkey started to implement European Union's Common Trade Policy and undertook European Union's preferential trade system with the Customs Union. By joining the Customs Union , deficiancy of external trade has increased. Counting of the reasons for this situation: unsufficient financial support of the EU, no foreign investment on Turkey, while importing googds of the EU without customs, implementing th same customs of the EU for other countries not a member of the EU. Turkey, still has been in canditate status struggles with the necesseary criteriouses to join the group.

Keywords: Turkey, Europe Union, Common Foreign Trade Policy, Custom Union.

JEL Codes: F50, F53, F55

1. GİRİŞ

Dış ticaret ülkelerin karşılıklı çıkarlarına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Ülkeler kendi ülkesinde bulunmayan ya da yüksek maliyetle üretebilecekleri ürünleri başka ülkelerden temin ederler. Türkiye'yi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye yapan topluluk ile Türkiye arasında karşılıklı Gümrük Birliği'ne (GB) dayanan ileride de tam üyelik için öngöründe bulunan anlaşmalar, 1963 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ve 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması'dır. Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik için tekrar başvuru yapması ilişkilerin dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmadan Gümrük Birliği gerçekleştirmiş tek ülke konumuna gelmiştir.

Avrupa Birliği, üye ülkelerini birbiri ile uyumlu hale getirmek ve ülkeler arasındaki sorunların çözümü için ortak çözümler bulmak adına çeşitli politikalar oluşturmuş ve bunların en önemlisi de Ortak Ticaret Politikası (OTP) olmuştur. Bu politika Roma Antlaşması'nın 23. Maddesi'nde düzenlenmiş olup Gümrük Birliği adı altında ortak kuralların geçerli olduğu tek pazar yaratmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu politika kapsamındaki en önemli araçlardan birisi olan Ortak Gümrük Tarifesi (OGT), üye ülkeler arasında her türlü tarife ve kotaların kaldırılarak malların serbestçe dolaştığı ve üçüncü ülkelere karşı da ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasını öngören bir politikadır.

Türkiye, 1980 yılından sonra dış ülkelerle ticaret yapmaya yönelmiş ve ithal ikameci sanayileşme modelini bırakarak ihracata yönelik sanayileşme modelini benimsemiştir. Küreselleşmeyle birlikte Türkiye, kendisine dış pazarlarda yer edinmek amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurmuş ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile birlikte Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri başlamış ve bu ilişkiler Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişine kadar devam etmiş ve halen daha devam etmektedir.

Türkiye, üçüncü ülkelerle ticaret yapmakla birlikte refah artışını sağlamayı, ödemeler dengesini kurmayı, ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak ülkenin ticaretinin artmasını hedeflemiştir. Türkiye, Gümrük Birliği ile birlikte Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası'nı uygulamaya başlamış ve Avrupa Birliği'nin Tercihli Ticaret Sistemi'ni (TTS) üstlenmeyi kabul etmiştir. 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmak için başvuruda bulunan Türkiye'ye 1999 Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsü verilmiş olup 2005 yılında Türkiye, Avrupa Birliği ile müzakerelere başlamıştır. 1998'den bu yana yayımlanan ilerleme raporlarında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girebilmesi için tamamlaması gereken eksik yanları yer almaktadır.

2002-2006 yılları arasında Türkiye, AB'den 164 proje kapsamında 1.320 milyon Euro yardım almıştır. 2007-2013 yıllarını kapsayan dönemde ise Türkiye'ye toplamda 4.8 milyar Euro yardım yapılmıştır. 2016 yılı itibarı ile Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 15 fasıl müzakereler açılmış ve sadece bir tanesi kapatılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yaptığı mali yardımlar devam etmektedir (Tanilyan, 2014: 40).

Bu çalışmanın amacı, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemektir. Beş bölümden oluşan çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri incelenmiş olup, üçüncü bölümde Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Ticaret Politikası açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Avrupa Birliği genişleme dalgalarının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelendikten sonra sonuç bölümünde Türkiye'nin AB'ye girme sürecindeki alması gereken önlemlere yer verilmiştir.

2. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı ardından batıya yaklaşma çabaları daha da artmış ve 1950'deki ekonomik krizler yüzünden ekonomisi gerilemiştir. Bu nedenle Türkiye, AB'den kredi alabileceği düşüncesi ile bir topluluğun içinde yer almak istemiştir. Türkiye'nin ihtiyacı olan teknoloji ve yatırım kaynakları Avrupa ülkelerinde mevcuttur. Böyle bir topluluğun içinde Türkiye'nin yer alması onu ileri seviyelere taşıyacaktır. 15 Temmuz 1959 tarihinde, Yunanistan'ın AB'ye başvurusunun ardından Yunanistan'a verilecek olan ayrıcalıklardan eksik kalmak istemeyen Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde AB'ye üye olmak için başvurusunu yapmıştır (Bilici, 2012: 70-71). Avrupa Birliği'ne üye olmak için başvuran Türkiye ve Yunanistan'ın başvuruları eş zamanlı değerlendirilmiştir. Fakat, Türkiye'deki 1960 askeri darbesi yüzünden müzakereler ilerleyememiştir (Çakmak, 2007: 94-95; Uysal, 2001: 145).

AB'ye 1959 yılında ortaklık için başvurma sürecinin üstünden seneler geçmesine rağmen Türkiye'nin Avrupalı olma geleceği belli değildir (Tocci, 2014: 13).

1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Avrupa Birliği'nin hukuki temelleri atılmıştır. Altmış yıla yakın bir zamandır olumlu ve olumsuz gelişmeleri ile süren Türkiye-AB ilişkileri bu antlaşma ile hazırlık, geçiş ve son döneme ayrılarak incelenmiştir. 1963 yılında imzalanıp 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin AB'ye üyeliği için öngörülen hazırlık aşaması başlamıştır. Hazırlık döneminde, AB ile Türkiye arasındaki ekonomik farklılıklar azaltılmak istenmiş olup Türkiye'ye mali yardımlar ve krediler verilmiştir. Hazırlık aşaması, 1964'te başlayıp 1973 Katma Protokolü ile sona ermiştir. Bu dönemde AB Topluluğu, Türkiye'ye tek taraflı olarak "Tarife Kotası" uygulamıştır. Bu dönemde Türkiye'ye I. Mali Protokol kapsamında verilen 175 milyon ECU'luk kredi Türkiye'de Keban Barajı ve Boğaz Köprüsü yapımında kullanılmıştır (Şentürk, 2014:128, Çakmak, 2007: 98).

1964 Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecinin geçiş dönemini oluşturan Katma Protokolü, 1970 yılında imzalanıp 10 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokolle birlikte II. Mali Protokol de imzalanmıştır ve Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan 220 milyon ECU tutarında kredi almıştır. Katma Protokolü, malların, kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımı ile ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını konu almıştır (Coşkun, 2001: 173-174-175). 1973-1995 yılları arasını kapsayan, 22 yıllık bir süreci kapsayan geçiş döneminde, Türkiye ile AET arasında Ortak Gümrük Tarifesi uygulanacak olup, ülkeler arasında kotalar kaldırılacak ve tekeller düzenlenecektir (Çakmak, 2007: 99). Katma Protokolü'nün yürürlüğe girdiği yıllarda yaşanan 1973 petrol krizi ve ardından yaşanan 1974 Kıbrıs Barış Harekatı Türkiye'yi ekonomik yönden zarara uğratmıştır ve ekonomik başarısızlık ardından siyasi başarısızlığa neden olmuştur (Şahin, 2002: 369-370-378). Türkiye, geçiş dönemini kapsayan 1987 yılında AB'ye tam üye olmak için tekrardan başvurmuştur. Tam üyelik başvurusuna 1989 yılında, ekonomik açıdan gelişmiş olsa da yapısal bir takım farklılıklardan dolayı yine red cevabı alınmıştır (Acar, 2006: 210).

Ankara Antlaşması gereğince Türkiye-AB ortaklığının üç aşamada gerçekleşeceği ve bunun son aşamasının da Gümrük Birliği aşaması olacağı önceden belirlenmiştir. Gümrük Birliği olarak adlandırılan son aşama bütünleşme hedefinin önemli bir aşamasıdır ve sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Uluslararası ticareti düzenleyen en yaygın araçlardan birisi olan gümrük vergileri, sınırdan geçen malı vergilendirerek malın fiyatını artırır ve devlete gelir sağlar. Gümrük Birliği, uluslararası ekonomik faaliyetlerin koordine edilmesini sağlamaktadır. GB, bölgesel çabalarla desteklenir ve coğrafi olarak birbirine yakın olan ülkelerin ticaret yapmasına uygundur. Coğrafi yakınlık ülkelere benzer ekonomik amaçlar ve benzer ekonomik gelişmeler sağlamaktadır (Dalrymple, 2014: 6-8). Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin nasıl işleyeceği 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda (OKK) belirtilmiş olup malların serbest dolaşımı, ortak ticaret politikası, yasal düzenlemeler ve kurumsal iş birliği konularını kapsamaktadır (Karluk, 2013: 75-76-81). Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1996 yılında kurulan GB'nin iç piyasada hem yeni bir ticaret ağı hemde bir takım yararlar getirmesi beklenmekteydi. Ancak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kurulan GB ile birlikte ithalatın ve ihracatın artmasının yanı sıra ticaret engellerinin kalkmasına rağmen diğer tarife dışı engeller ve bürokratik engeller hala devam etmektedir. (Hughes, 2004:11).Gümrük Birliği Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne bağımlı hale getirip zamanla dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur. Türkiye yine de ticaetinin yarısına yakınına Avrupa Birliği ülkeleriyle yapmaktadır (Cengiz ve Kurtbağ, 2015: 2). Gümrük Birliği kapsamında Türkiye, AB'nin tercihli antlaşmalar imzaladığı ülkelerle de aynı antlaşmaları imzalamak ve 5 yıl süre içinde geçiş dönemini de tamamlamak zorundadır. Türkiye'nin AB'ye üye ülkelerle yapmış olduğu ticaret, Türkiye'nin hem ithalatını hemde ihracatını olumlu yönde etkilemiştir. Gümrük Birliği kurulduktan sonra AB ülkeleri ile artan ithalat, rekabetçi bir ortam yaratmıştır. Gümrük Birliği kurulduktan sonra Türkiye'nin ithalat ve ihracat oranlarının değişkenlik göstermesi Türkiye'nin pazar payını artırmıştır (Wigley ve Mihci, 2009: 15).

1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye, diğer ülkelerle aynı tarafta tutulmayarak Türkiye'nin siyasi istikrarsızlıkları ve ekonomik güçlükleri ele alınarak değerlendirildiğinden dolayı Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmamıştır. Bunun üzerine Türkiye 1998'de yapılan Avrupa Konferansı'na katılmayı reddetmiştir. Aynı yılda, yapılan AB zirve toplantısına aday ülke sıfatı ile davet edilmediğinden dolayı katılmamıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye, Güney Kıbrıs'ın ve 8 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine adaylık statüsünün tanınmasını kendisine yapılan haksızlık olarak görmüştür. Çünkü Türkiye,

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan uzun süre önce demokratik sisteme geçmiş bir ülkedir. Türkiye'nin siyasi istikrarsızlığı öne sürülerek AB'ye aday gösterilmemesi bu durumu açıkça ortaya sermektedir (Karluk, 2014: 204-205-207, Gürlük ve Turan, 2013: 46, Bulaç, 2001: 33). Türkiye, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlara tepki olarak toplulukla ilgili siyasi ilişkilerini askıya aldığını açıklamıştır (Acar, 2006: 211).

10-11 Aralık 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü vermiştir. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek başına iktidara gelmesiyle Türkiye ile AB ilişkileri hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Türkiye ile AB ilişkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) AKP'nin tezkeresini kabul etmemesiyle birlikte daha da iyileştirilmiştir. Bu tezkerenin içeriği, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için hükümete yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresidir. 1 Mart 2003 tezkeresi'nin kabul edilmemesi Türkiye'nin bir nevi Avrupa Birliği ülkelerini karşısına alarak Irak savaşına yardım edip Amerika Birleşik Devlet'ine (ABD) destek vermesi demektir. Bu tutumuyla Türkiye, Amerika Birleşik Devleti'nin değil AB'nin yanında olduğunu göstermiş olduğu 1 Mart 2003 tezkeresi, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri olumsuz etkilerken, Türkiye-AB ilişkilerini olumlu etkilemiştir.

2002 yılından yapılan Kopenhag zirvesinde ise Türkiye ile ilgili, Türkiye'nin 2004'teki Avrupa Zirvesi'ne kadar Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği takdirde AB ile müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir. Kopenhag siyasi kriteri, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığını ifade etmektedir. Kopenhag kriterlerini büyük çoğunlukla yerine getiren Türkiye'nin görüşmelere katılma süreci başlamıştır. Fakat Türkiye'nin bu birliğe katılmasına karşı olan hükümetler için, Türkiye zorlukları aşmak zorundadır. Hem Türkiye'nin hemde AB'nin bu birleşime ihtiyacı vardır (Nicolaidis, 2004: 2).

Türkiye, üyelik başvurusunun ardından uzun yıllar geçtikten sonra çabalarının karşılığını almaya başlamış ve 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ile AB arasında müzakerelerin başlaması kararına varılmıştır. 2005 yılında başlatılan Bilim ve Araştırma Faslı 2006 yılına gelindiğinde Türkiye'nin tüm kriterleri yerine getirdiğinden dolayı taraması yapılarak kapatılmıştır.

2005 yılında yayımlanan ilerleme raporunda, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Türk hükümeti'nin, Kıbrıs Sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmasına yönelik çabaları desteklediği bildirilmiştir. 2006 İlerleme Raporu'nda ise 2005 İlerleme Raporu'nda da belirtilen Kıbrıs Havayolları ve diğer taşımacılık şirketlerinin Türk hava sahasını kullanımı ile ilgili getirilen kısıtlamalar ve Türk-Kıbrıs Havacılık yetkilileri arasındaki iletişime getirilen sınırlamaların kaldırılmasında bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmiştir (Demiral, 2015: 85-86). 2007 yılına kadar askıya alınan ilişkiler, İşletme ve Sanayi Politikası, istatistik faslı, Mali Kontrol faslı, Türketicisi'nin ve Sağlığı'nın Korunması faslı ve Trans Avrupa Ağları Fasıllarının açılmasıyla tekrardan başlanmıştır. Bu yılı takiben 2008 yılında Türkiye ile AB arasında Şirketler Hukuku faslı, Fikri Mülkiyet Hukuku Faslı, Sermayenin Serbest Dolaşımı Faslı, Bilgi Toplumu ve Medya Fasıllarının açılmasıyla müzakereler halen devam etmektedir. 2015 yılı itibarıyla Ekonomik ve Parasal Politika faslı müzakerelere açılmış olup toplamda Türkiye ile AB arasında toplamda 15 fasıl müzakerelere konu olmuştur.

2008 yılı ilerleme raporunda ise, hükümetin kent konseylerini güçlendirmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin modernleştirilmesi gibi konulara değinilmiştir. 2009 yılı ilerleme raporunda siyasi partilerin Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi ve AB Türkiye'den Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) yönelik taşımacılık

alanındaki kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, malların serbest dolaşımı konusunda geriye kalan tüm kısıtlamaları kaldırmasını talep etmiştir. 2010 yılından yayımlanan ilerleme raporuna göre anayasa değişikliği ve ordunun siyasete müdahalesi konusuna olumsuz yaklaşılmazken ifade ve düşünce özgürlüğü konusunda ilerleme kaydedilmediğine değinilmiştir.

2011 yılında Türkiye'nin reform sürecine destek olmayı ve müzakerelerin hızlanmasını amaçlayan Pozitif Gündem 2012 yılında başlatılmıştır. Pozitif Gündem, AB'ye üyelik konusunda ilişkilere ivme kazandırmak için yapılmıştır. Pozitif Gündem çerçevesinde vize, siyasi reformlar, enerji, terörle mücadele ve Avrupa Komisyonu'nda Türk uzmanların görevlendirilmesi gibi önemli konulardaki işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi öngörülmüştür.

2012 yılında yayımlanan ilerleme raporunda ise Ergenekon ve Balyoz davalarına değinilerek yargılama öncesi tutukluluk sürecinin çok uzun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca raporda, Kürt sorununun çözümünde yeteri kadar ilerleme sağlanamadığının, azınlıklara karşı hoşgörünün güçlenmesi gerektiğinin üstünde durulmuştur. Bu olumsuzluklar henüz çözüme ermemişken 2013 yılında yayımlanan raporda da Gezi Parkı olaylarına değinilerek polisin orantısız güç kullanması üzerinde durularak Türkiye'nin hala demokratikleşmediği vurgulanmıştır.

2015 ve 2016 yıllarında Brüksel'de yapılan zirve toplantılarında ise mali yardımların devam edilmesi ve yeni bir faslın açılması konuları gündeme gelmiştir. Ayrıca Türkiye'de terörle mücadele konusuna öncelik verilmesi, Türk vatandaşlarının Schengen Bölgesi'ne seyahatlerinde vizenin kaldırılacağı, göçmen akınlarının düzenlenmesi ve düzensiz göçün engellenmesi konularına değinilmiştir. Türkiye-AB arasında 2016 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde alınan kararla, Yunanistan'a giden mültecilerden sığınma başvuruları kabul edilmeyenler 20 Mart tarihinden itibaren Türkiye'ye geri gönderilirken, AB üye ülkeleri, Türkiye'den mültecileri kendi ülkelerine alacaklarını belirtmiştir. Bu zirveyle birlikte Türkiye'ye yapılacak mali yardımların devam etmesi ve Türkiye'nin AB'ne üye olması için müzakerelerin hızlandırılması kararına varılmıştır. Zirve toplantısında ayrıca vize serbestisi için kriterlerin tamamlanmasına, Türkiye'nin yasa dışı gücü engellemek için komşu ülkelerle işbirliği yapması kararına varılmıştır (www.ab.gov.tr).

2015 yılında yayımlanan ilerleme raporunda, Türk ekonomisinin ilerleme kaydettiği ve işleyen bir pazar ekonomisi olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI

AB'nin dünya ticaretindeki payı oldukça büyüktür ve yeni üyelerin eklenmesiyle bu pay her geçen gün daha da artmaktadır. AB'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinin artması, ortak bir ticaret politikası oluşumuna neden olmuştur. Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası'nın hukuki çerçevesi, 1 Ocak 1958 tarihli Roma Antlaşması'na dayanmaktadır. Ortak Ticaret Politikası'na ait maddede, üye ülkeler arasında tarifelerin, miktar kısıtlamalarının aynı zamanda kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, ortak bir gümrük ve ticaret politikası oluşturması hedeflenmiştir. AB, bir anayasaya dayanmamakla birlikte Paris ve Roma Antlaşmaları'nda belirtilen şartlara göre kurumlara yetki vermişlerdir (Girit, 2015: 20).

AB Ortak Ticaret Politikası, Roma Antlaşması'nın 23. Maddesi'ne dayanmakta olup, bu madde topluluğun tüm mallarının serbestçe dolaşması ve üye ülkeler arasında ithalatta ve

ihracatta tüm vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı da Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamayı öngörmüştür (Doğan, 2010: 2-3, Ege, 2001: 78, Memiş, 2005: 100)

1993 Maastricht Antlaşması ile, üye ülkelerin uluslararası kuruluşlarla yapacağı müzakere ve anlaşmalarda Avrupa Birliği Konseyi yetkilendirilmiştir. 1 Mayıs 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması ile Roma Antlaşması'nın Ortak Ticaret Politikası kapsamında hizmetler ve fikri mülkiyet hakkına ilişkin uluslararası müzakereleri ve anlaşmaları da içerecek biçimde genişletilmiştir. 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşması'nda ise oybirliğiyle karar alma yerine nitelikli oy çokluğuyla karar alma sistemi geliştirilmiştir (Yılmaz, 2008: 37-38).

Ortak Dış Ticaret Politikası dendiği zaman AB'nin sanayi mallarının dış ticaretinde üçüncü ülkelere karşı uygulandıkları kurallar akla gelmektedir.. Bu bağlamda bu politikanın amacı, AB üyesi ülkelerin kendi aralarında Gümrük Birliği yaparak ticaretteki engelleri kaldırmak suretiyle ortak çıkarları korumaktır (Ege, 2000: 74). Yani, üye ülkelerin bağımsız hareket etmelerini önlemek ve bir düzen içerisinde ortak bir pazar oluşturmaktır. Ortak Ticaret Politikası, sadece sanayi mallarını kapsamaktadır.

Ortak Gümrük Tarifesi, AB Ortak Dış Ticaret Politikası araçlarından en önemlisi olup, AB üye ülkelerinin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı gümrük tarifesidir. Roma Antlaşması'yla, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Fransa ve Almanya'nın oluşturduğu AET, 1 Temmuz 1968'den itibaren üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesini uygulamaktadır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME DALGALARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

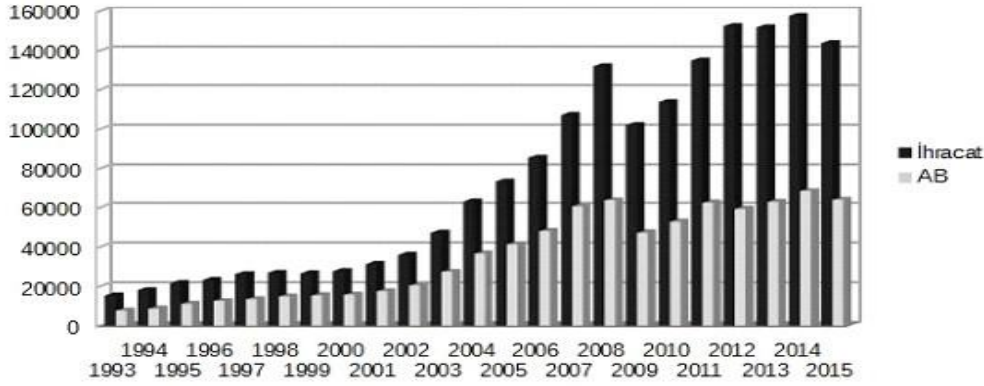
Kuruluşundan bu yana çeşitli anlaşmalar ve yeni üyelerin katılımıyla AB, Türkiye için güçlü bir ticaret ortağı olmuştur. Almanya, Fransa, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg'un temellerini attığı topluluk ilk genişleme dalgasının yaşandığı 1973 yılında İrlanda, Danimarka ve İngiltere'nin topluluğa katılımıyla birlikte genişlemeye başlamıştır. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında Portekiz ve İspanya, 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya, 2004 yılında gerçekleşen beşinci genişleme dalgasıyla Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Malta, Estonya, Güney Kıbrıs ve Polonya Birliğe üye olmuştur. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya birliğe üye olduktan sonra 2013 yılında yedinci genişleme dalgasıyla Hırvatistan birliğe üye olmuştur ve AB üye sayısı 28'e yükselmiştir. AB, Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biridir ve Türkiye ticaretinin yarıdan fazlasını AB ülkeleri ile yapmaktadır. Türkiye ile AB üye ülkelerinin coğrafi yakınlığı bu ikili arasındaki ticaretleri artırmaktadır.

Türkiye ile AB arasındaki ticaretin bu kadar fazla olmasının nedeni, Türkiye ile AB arasında 1996'da kurulmuş olan ve sadece Türkiye'ye ait bir özellik olan Gümrük Birliği'dir. Türkiye, 1996 yılında sadece GB'ye girmemiş aynı zamanda ticaret serbestisine de katılmış ve Ortak Ticaret Politikası'nı uygulamaya başlamıştır. Türkiye, AB'ye üye olmak için başvurduğu 1959 yılından bu yana kendisine Avrupa pazarında bir yer edinmeye çalışmış ve 28 üye ülkeli AB'de ticaret açısından iyi bir yer edinmiştir. Gümrük Birliği'ne üye ülkeler arasında tarife ve kotalar kalkınca üye ülkeler ister istemez dış ticaret yapmak zorunda kalıp rekabete dahil olacaklardır. Böylelikle üye ülkelerde ister istemez mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretim yapmaya başlayacaktır (Aynacı, 2015: 54).

4.1. Genişleme Dalgalarının Türkiye'nin İhracatına Etkisi

Türkiye'nin, GB'ye üye olduğu 1996 yılından bu yana ihracatı da ithalatı gibi önemli ölçüde artmıştır. İhracat, yurt içinde üretilen bir malın başka ülkelere satılmasıdır.

Grafik 1: Türkiye'nin İhracatı ve Avrupa Birliği'nin Payı (Milyon \$)

Kaynak: (www.tuik.gov.tr).

Grafik'te Türkiye'nin 1993 yılından 2015 yılına kadar olan ihracatı ve bu ihracattaki AB'nin payları verilmektedir. 1993 yılından 2015 yılına kadar bakıldığında Türkiye'nin ihracatında artış gözlenmektedir. 2001 krizinin ardından toparlanmaya başlayan Türkiye, 2008 yılına kadar büyüme göstermiş fakat 2008 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte Türkiye'nin ihracatında bir düşüş görülmektedir bu da dış ticaret açıklarının artmasına neden olmaktadır (Kavcıoğlu, 2014: 25). 2009 yılında Türkiye'nin ihracatında ve ithalatında görülen gözle görülür azalış 2008 yılında yaşanan ekonomik krizden kaynaklanmaktadır. Grafiğe bakıldığında 2008-2009 yıllarında bariz bir azalma olsada, günümüze kadar artış göstererek ilerlemektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin İhracat Rakamları (Milyon \$)

Yıllar	1951	1957	1973	1981	1986	1995	2004	2007	2013	2015
İhracat	314	345	1,317	4,703	7,457	21,637	63,167	107,271	151,802	143,850

Kaynak: www.tuik.gov.tr

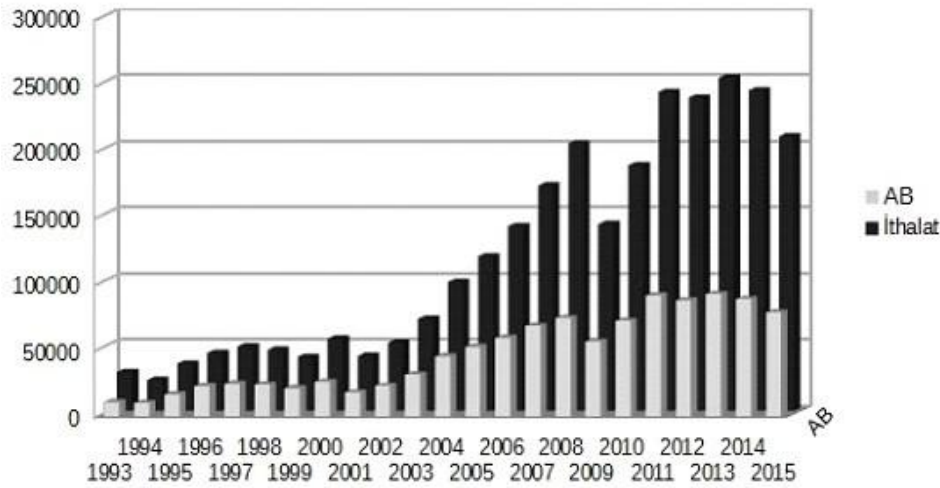
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kuruluş yılı olan 1951 yılında Türkiye'nin ihracatı 314 milyon \$'dır. AET ve (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kuruluş yılı olan 1957 yılında ise ülkenin ihracatı 345 milyon \$'a yükselmiştir. 1973 yılında Türkiye'nin ihracatı 1,317 milyon \$ olmuştur. Türkiye'nin bu yıldaki ticaretinde Avrupa ülkelerinin payı 116 milyon \$'dır. 1981 yılında Türkiye'nin ihracatı 4.703 milyon \$ olmuştur. 1986 yılında Türkiye'nin ihracatı artarak 7,457 milyon \$ olmuştur. Türkiye, 1986 yılında AB ülkelerine 299 milyon \$ ihracat yapmıştır. 1995 yılında Türkiye'nin ihracatı artarak 21,637 milyon \$'a çıkmıştır. 1995 yılında Avrupa ülkeleriyle yapılan ihracat 3,151 milyon \$ olmuştur. 1996 yılına gelindiğinde ise Türkiye, Gümrük Birliği'ne katılmış ve AB üyesi olmadan birliğe katılan tek ülke olmuştur. Türkiye'nin, 1996 yılındaki ihracatı 23,224 milyon \$ olmuştur. Bu yılki ticarete Avrupa ülkelerinin payı ihracatta 3,652 milyon \$ olmuştur. 2004 yılında Türkiye'nin ihracatı 63,167 milyon \$ olmuştur. Avrupa ülkelerinin payı ihracatta 2004 yılı itibari ile 8,434 milyon \$ olmuştur. 2007 yılında Türkiye, 107,271 milyon \$'lık ihracatın 21,080 milyon \$'ını Avrupa ülkeleriyle yapmıştır. 2008 yılında yaşanan krizle birlikte hem toplam ihracatta hem de AB'ye ihracatta azalmalar görülmektedir. 2013

yılı itibari ile ülkenin ihracatı 151,802 milyon \$ olmuştur. Bu yılki ticarete Avrupa ülkelerinin payı ihracatta 28,489 milyon \$ olmuştur. 2008 kriziyle birlikte 2009 yılında ihracat oranlarında da tekrardan bir düşüş yaşanmıştır. Avrupa Birliği ile ihracatı yıllar itibariyle değişkenlik gösteren Türkiye, yine de ticaretinin çok büyük bir kısmını topluluk üyesi ülkelerle yapmaktadır. 2015 yılında Türkiye'nin ihracatı 143.850 milyon \$ olmuştur. Bu yıl itibari ile AB'nin toplam ihracattaki payı % 44.5'tir. Bu oran AB üyesi ülkelerle yapılan ticaretin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

4.2. Genişleme Dalgalarının Türkiye'nin İthalatına Etkisi

Türkiye'nin AB'den ithalatına bakıldığında ise tıpkı ihracatta olduğu gibi artış ve azalışlar yıllar itibari ile görülmektedir. Bunun etkilerinden bir kaçı, 1980'den sonra serbestleşen ticaret, yaşanan krizler, gümrük birliği öncesi ve sonrasında kaldırılan vergilerdir.

Grafik 2: Türkiye'nin İthalatı ve AB'nin Payı (Milyon \$)

Kaynak: (www.tuik.gov.tr).

Grafik'te Türkiye'nin 1993 yılından bu yana ithalatı ve AB'nin payı görülmektedir. 1993 yılından 2015 yılına kadar tabloya bakıldığında yıllar itibari ile Türkiye'nin ithalatında belirgin bir artış görülmektedir. Özellikle 2000 'li yıllardan sonra hem Türkiye'nin ithalatında artan oranda bir artış hemde Türkiye ekonomisinde Avrupa Birliği'nin payı belirgin olarak gözlemlenmektedir. 2015 yılına bakıldığında Türkiye'nin ithalatı bir önceki yıla göre düşüş göstermekte olsada, yine aynı yılda AB'nin ithalattaki payı oldukça yüksek olduğu gözükmemektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin İthalat Rakamları (Milyon \$)

Yıllar	1951	1957	1973	1981	1986	1995	2004	2007	2013	2015
İthalat	402	397	2,086	8,933	11,105	35,709	97,539	170,062	251,661	207,207

Kaynak: (www.tuik.gov.tr).

AKÇT'nin kuruluş yılı olan 1951 yılında Türkiye'nin ithalatı 402 milyon \$'dır. Bu yıl Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ithalat 21 milyon \$'dır. AET ve EURATOM'un kuruluş yılı olan 1957 yılında ise Türkiye'nin ithalatı 397 milyon \$ olurken, Avrupa ülkeleri ile olan ithalatı 56 milyon \$'dır. 1973 yılında Türkiye'nin ithalatı 2,086 milyon \$'dır. Türkiye'nin bu yıldaki ticaretinde Avrupa ülkelerinin payı ithalatta 181 milyon \$ olmuştur. 1986 yılında ülkenin ithalatı 11,105 milyon \$'dan, 1995 yılında 35,709 milyon \$'a çıkmıştır.

1986 yılında Türkiye, Avrupa ülkeleriyle 850 milyon \$ ithalat yapmıştır. 1995 yılında Avrupa ülkeleriyle yapılan ithalat 4,298 milyon \$ olmuştur.. 2004 yılında ithalatı tekrardan bir artış gözlemlemek mümkündür (Seymen, 2013: 200-209). 2004 yılında ülkenin ithalatı 97,539 milyon \$ olmuştur. Avrupa ülkelerinin payı ithalatı 17,471 milyon \$ olmuştur. 2007 yılındaki 170,062 milyon \$'lık ithalatın 39,711 milyon \$'ı Avrupa ülkesiyle yapılmıştır. 2013 yılı itibari ile ülkenin ithalatı 251,661 milyon \$'dır. Bu yılki ticarete Avrupa ülkelerinin payı ithalatı 45,796 milyon \$'dır. 2015 yılı itibari ile 207,207 milyon \$'lık ithalatın ise 37,127 milyon \$'ı Avrupa ülkelerine aittir. 2015 yılı itibari ile Türkiye-Avrupa Birliği arasında yapılan ticarete AB üye ülkelerinin payı %38'dir.

5. SONUÇ

Türkiye, dış ticaretini geliştirmek, kendisine yeni pazarlar oluşturmak, refah seviyesi arttırmak, büyümeyi gerçekleştirip ödemeler dengesini sağlamak, işsizliği azaltmak gibi ülkesine sağlayacağı olumlu değişiklikleri yapmak için kendisine yeni dış ortaklar bulmak istemektedir. AB, II. Dünya savaşının ardından olumsuzları yok etmek ve Avrupa'nın yeniden inşasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş, malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaştığı, üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret politikasının uygulandığı, ekonomik bir entegrasyondur

Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temelini 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması oluşturmaktadır. Ankara Anlaşması ile birlikte üç aşama olarak gerçekleştirilmesi öngörülen Türkiye-AB ilişkileri, Hazırlık Dönemi, Katma Protokolü ve Geçiş Dönemi, Gümrük Birliği ile gerçekleştirilen son dönemdir. 1996 yılında GB'ye giriş yapan Türkiye, AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği anlaşmasını yapmış tek ülkedir. Türkiye ile AB arasındaki GB, sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye, AB'nin Ortak Ticaret Politikası'nı uygulamaya başlamıştır. Türkiye, AB'nin serbest ticaret antlaşması yaptığı ülkelerle de karşılıklı yarar esasına dayalı antlaşmalar yapmayı akdetmiştir. Türkiye, Ortak Dış Ticaret Politikası kapsamında 18 tane ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler, EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Mauritius, Güney Kore ve Malezya'dır Bunların 17'si hala yürürlükte olmasına rağmen 2007 yılında Suriye ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması 2011 yılında askıya alınmıştır.

Türkiye, Gümrük Birliği ile birlikte olumlu ve olumsuz etkileri bir arada yaşamaktadır. Türkiye, 2015 yılı itibari ile Dünya Bankası verilerine göre Dünya'nın 18. Ekonomisi konumunda yer almaktadır ve bunda AB'nin payı oldukça yüksektir. Türkiye'nin komşu bölgelerle olan ilişkileri, üye olduğu ekonomik kuruluşlar ve AB'ye sağlayacağı güvenlik ve savunma potansiyeline sahip olması Türkiye'yi AB açısından çekici ülke konumuna getirmektedir. Türkiye'nin AB üyeliği Türkiye'yi ekonomik yönden geliştirecek ve AB üyesi ülkeleri de çeşitli faktörlerden dolayı olumlu etkileyecektir.

Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı büyüktür. Özellikle Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile birlikte Gümrük Birliğinin statik etkilerinden olan ticaret yaratıcı etki göze çarpmaktadır. Statik etkilerden bir diğeri olan ticaret saptırıcı etki ise üçüncü ülkelerle olan ticaretin azalmamasından dolayı etkili olmamıştır. Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi, AB ülkelerini olumlu etkilemiştir ki zaten Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmeden önce de en fazla AB ülkeleri ile ticaret yapmaktaydı. Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerinin Türkiye üzerinde uzun dönemde ortaya çıkıp Türkiye lehine olacağı düşünülmektedir. Çünkü Türkiye, genç nüfusa sahip doğal zenginlikleri olan ve jeopolitik konumu açısından oldukça güçlü bir ülke konumundadır.

1996 yılından itibaren, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile dış açığının fazlaştığı görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açıklarının Gümrük Birliği'ne girdikten sonra artması Türkiye'nin aleyhine bir sonuçtur. 1996 yılında 20,403 milyon \$ olan dış ticaret açığı, 2015 yılı itibari ile 63,357 milyon \$ olmuştur. Bu açığın en temel nedeni, tekstil sektörü ihracatının başka ülkelere kaymış olmasıdır. GB sonrasında Türkiye'ye beklenen mali yardımların ve sermayenin gelmemiş olması da Türkiye'ye olumsuz etkilemiştir. Türkiye, GB'ye girdikten sonra birçok ekonomik krizin etkisi altında kalmıştır. Yaşanan krizler, 1998-1999 ekonomik krizi, 2001 krizi, 2008 ABD Mortgage Krizi ve 2011 Euro borç krizidir. Bu yüzden dış ticaret açığının her geçen yıl daha da artmasında GB'nin ne kadar payı olduğunu söylemek çok zordur. Görüldüğü üzere AB, Türkiye için ekonomik anlamda önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin AB'ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalatında daha fazla artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibariyle bazı istisnalar dışında sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir.

Türkiye'nin dış ticaret açığının her geçen yıl bir önceki yıla oranla daha da artmasının en önemli sebeplerinden birisi de teknolojinin gelişmemiş olmasıdır. Türkiye ithal ettiği ürünlere bir alternatif bulamayabilir fakat dış ticaret açığını azaltmak için teknolojiye ve AR-GE çalışmalarına verilen önemi, desteği arttırması gerekmektedir. Türkiye'nin 1996 yılında GB'ye girmesiyle birlikte dış ticaret açığı daha da arttığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmemiş olmasının yanı sıra, AB'den yeterince mali kaynak aktarımının olmaması, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmaması, Türkiye'nin AB çıkışlı sanayi ürünlerini gümrük vergisi olmadan ithalatı sağlanırken, AB dışı ülkelere AB'nin kendi uyguladığı gümrük prosedürlerini uygulaması da sayılabilir..

Türkiye'nin her geçen yıl daha da artan dış ticaret açıklarını azaltması için gerekli olan yapısal reformlar, ülkelerin daha verimli ve daha etkin çalışabilmesi ve büyüme hızlarını arttırabilmesi için var olan sistemin yeniden yapılandırılmasıdır. Bu kapsamda yasal düzenlemelerle yapısal değişimler yapılabilir. AB'ye üye olmak için 1959 yılında yaptığı başvurunun ardından 1996'da Gümrük Birliği'ne üye olan Türkiye, o yıldan itibaren ticaret politikasını AB ile uyumlu hale getirmeye çalışmıştır ve 1996 yılından itibaren dış ticaret açığı her geçen yıl daha da artmıştır. Bu ticaret politikasında istediği başarıya yakalayamayan Türkiye, ticaret politikasını değiştirebilir. Yapılması gereken yapısal reformlarla AB süreci daha da hızlandırılmalıdır. Ayrıca, ithal edilen ürünlerin yurt içinde ikamesi sağlanıp, yerli üretim teşvik edilmelidir. Türkiye, AB ülkelerine gerekli yatırımları yaptığı halde AB ülkelerinden yeteri kadar kaynak akışı ve yabancı yatırımcı Türkiye'ye gelmemektedir. Bu bağlamda yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapması sağlanmalıdır. Türkiye, dış ticaret açıklarını kapatmak için sürekli döviz kurlarında oynama yapmaktadır. Dış ticaret açıklarının giderilmesi için döviz kurları yeterli olmayıp bunun yanı sıra teknolojinin de gelişmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlılığı azaltılmalıdır. Bunun için güneş ve rüzgar gibi eldeki kaynakları enerjiye çevirmesi gerekmektedir. Türkiye, bu yapısal reformları gerçekleştirdiği taktirde ihracat artacak, ithalatı da azalacaktır. Gümrük Birliği'nden yeterli seviyede faydalanmak için de AB sürecinin hızlandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa., 2006, *Avrupa Birliği ve Türkiye Bir Ekonomik ve Siyasi Analiz*, Orion Yayınevi, Ankara.
- AYNACI, Tuğba., 2015, “Gümrük Birliğinin Türkiye – Avrupa Birliği Dış Ticaretine Etkisi”, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- BARBEE, Inveer., 2012, ‘*The Path To Customs Union: The European Experience And North American Integration*’, American University, Faculty of the School of International Service, Master Thesis, Amerika.
- BİLİCİ, Nurettin., 2012, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- BULAÇ, Ali., 2001, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, Eylül Yayınları, İstanbul.
- CENGİZ, Cihangir., 2015, Kurtbağ, Ömer., “Türkiye ve AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri”, Akademik Yaklaşım Dergisi.
- COŞKUN, Enis., 2001, “Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye”, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÇAKMAK, Haydar., 2007, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri“, 2. Baskı, Platin Yayınları, Ankara.
- DALRYMPE, Ryan., 2014, “*The Impact of the Eurasian Customs Union on Foreign Direct Investment in Kazakhstan*”, University of Washington, Master Thesis.
- DEMİRAL, Nurhan., 2015, “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde 2002 – 2012 Dönemi ve Müzakerelerin Geleceğe Etkisi”, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DOĞAN, Tuğba., 2010, “Avrupa Birliği Dış Ticaret Politikası”, İzmir Ticaret Odası, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü Stajyeri.
- EGE, Aylin., 2000, “AB Ortak Dış Ticaret Politikası”, ODTÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi, Perşembe Konferansları.
- GENCAY, ÇAPANOĞLU., Sema., UYANUSTA, Esra., 2003, “Nice Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşma ve İlgili Bazı Kararları Değiştiren Antlaşma)”, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- GİRİT, İlker., 2015, “Avrupa Birliği Gelişimi, Kurumları ve İşleyişi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- GÜRLÜK, Serkan., TURAN, Özlem., 2013, “Avrupa Birliği ve Türkiye: Türkiye Tarımı ve Ortak Tarım Politikası”, Ekin Yayınevi, Bursa.
- HUGHES, Kirsty., 2004, “*Turkey and The European Union: Just Another Enlargement*”, Standard & Poor’s.
- KARLUK, Rıdvan., 2014, “Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları”, 11. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

- KARLUK, Rıdvan., 2013, “*Avrupa Birliği- Türkiye İlişkiler- Bir Çıkılmaz Sokak*”, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan., 2007, “*Avrupa Birliği ve Türkiye*”, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- KAVCIOĞLU, Şahap., 2014, “*Avrupa Birliği’nde Euro Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*”, Dergipark Akademik.
- MEMİŞ, Derya., 2005, “*Avrupa Birliği Ortak Ekonomik Politikaları İçinde Ortak Dış Ticaret Politikası ve Türkiye’nin Uyum Çabaları*”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- NİCOLAİDİS, Kolyasa., 2004, “*Turkey is European.....for Europe’s sake.*”, Ministry Foreign Affairs, Netherlands.
- SEYMEN, Dilek., 2009, “*Gümrük Birliği, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- ŞAHİN, Hüseyin., 2002, “*Türkiye Ekonomisi, 7*”. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- ŞENTÜRK, Mehmet., 2014, “*Gümrük Birliği Üyeliğinden Günümüze Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Bir İnceleme*”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi.
- TANILYAN, Tilda., 2014, “*Avrupa Birliği – Türkiye Arasındaki Mali Protokoller ve Yardımlar*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOCCİ, Nicolaidis., 2014, “*Turkey and the European Union. A Journey in the Unknown*”.
- UYSAL, Ceren., 2001, “*Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler*”, Akdeniz Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi, Antalya.
- WİGLEY, Arzu., MİHCİ Sevinç., “*Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry*”, Ankara.
- YILMAZ, Neslihan., 2008, “*Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye Tarımının Uyum*”, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- http://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf (Erişim Tarihi: 28.01.2016).
- <http://www.ab.gov.tr/?p=45627&l=1> (Erişim Tarihi: 17.02.2016).
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>(Erişim Tarihi: 14.05.2016).

